

Tekeningen van Mohammed Toha

• PETER SIGMOND •

Afb. 1

M. TOHA, *Een squadron Nederlandse bommenwerpers cirkelt bij zonsopgang deigend boven Yogyakarta, de hoofdstad van de Indonesische republiek en bereidt zich voor op de aanval, 1948.* Aquarel, 7 x 10,3 cm., Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. NG-1998-7-1-1.

Afb. 2

M. TOHA, *Parachutisten raken bijna de grond, 1948.* Aquarel, 6,8 x 10,3 cm. Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. NG-1998-7-1-8.

Op 19 december 1948 brak 's morgens vroeg voor de elfjarige Mohammed Toha (geb. 1937) een onuitwisbare periode van zijn leven aan. Vliegtuigen verschenen in de lucht boven zijn woonplaats Yogyakarta. Zij voerden aanvallen uit op het nabijgelegen vliegveld Magoewo, vuurden met hun boordwapens en wierpen bommen af. Parachutisten daalden in grote aantallen naar de aarde. De hel brak los.¹

Nederlandse troepen waren begonnen aan de zogenoemde Tweede Politie Actie, die tot doel had de republikeinse hoofdstad Yogyakarta te bezetten en de republikeinse regering en legerleiding gevangen te nemen. De strijd tussen Nederland en de door Soekarno in augustus 1945 uitgeroepen Indonesische republiek bereikte daarmee een nieuw gewelddadig hoogtepunt.

De jonge Toha was ooggetuige van dit alles. Hij woonde bij zijn ouders thuis in het centrum van Yogyakarta. Toha had talent voor tekenen en volgde samen met een aantal andere jongens teken- en schilderlessen bij de kunstschilder Dullah, die zelf zou uitgroeien tot een van de belangrijkste schilders van de Indonesische revolutie en huisvriend van Soekarno.

Dullah onderkende de bijzondere situatie en vroeg de jongens de straat

op te gaan en de gebeurtenissen vast te leggen.² Dat was geen ongevaarlijk werk want het optekenen van vijandelijke troepenbewegingen kon gemakkelijk opgevat worden als spionage. Een van hen werd inderdaad opgepakt en tot zeven jaar gevangenisstraf veroordeeld. De jongens zagen het echter vooral als een avontuur en een verzetsdaad.

Mohammed Toha ging de straat op als sigarettenverkoper. Voor zijn buik droeg hij aan een band om zijn nek een platte bak waarop sigaretten waren uitgestald. Op de bodem van de bak verborg hij onder de sigaretten zijn verf, penselen en papier. Hij gebruikte waterverf omdat hij daarmee, naar zijn zeggen, sneller werkte. Over een afbeelding deed hij 10 tot 15 minuten, met olieverf zou hem dat ten minste 20 minuten hebben gekost. Behalve op straat schilderde hij vanuit een bovenkamer van zijn ouderlijk huis dat aan een hoofdstraat in Yogya lag, vanachter de geblindeerde ramen. Zo doende legde hij de Nederlandse aanval op de stad vast, de daarop volgende maanden van bezetting van de stad tot de wapenstilstand en de komst in juni 1949 van de waarnemers van de Verenigde Naties.

In 1998 heeft de afdeling Nederlandse Geschiedenis 44 van de in totaal 80 aquarellen die Toha in deze

Afb. 3
 Mohammed Toha
 op jeugdige leeftijd
 met zijn moeder
 Soeratidjah, uit:
 Dullah, *Karya dalam
 peperangan dan
 revolusi*, Bali 1982, 116.

periode maakte, van de schilder aangekocht.³ Ze zijn om verscheidene redenen van groot belang.⁴

De schilderijtjes, meest aquarellen, zijn bijzonder klein van formaat. Sommige meten niet meer dan 7 bij 10 cm, hetgeen te verklaren is door de uitzonderlijke omstandigheden waarin zij tot stand zijn gekomen. Het was oorlogstijd, papier was schaars en er moest snel en onopvallend worden gewerkt. Enkele werken zijn groter en met olie- verf vervaardigd. Zij zijn 'in alle rust' door Toha thuis gemaakt.

Het gehele werk geeft een ooggetuigeverslag van de aanval op en bezetting van Yogyakarta, te beginnen met aanvallen door vliegtuigen en met de landing van parachutisten. Tekeningen van de strijd, van vluchtende en gedode Indonesische burgers en van het binnentrekken van de Nederlandse militairen volgen. Dramatisch hoogtepunt is de gevangename en het afvoeren in militaire jeeps van de regeringsleiders Hatta en Soekarno. Bijzonder detail daarbij is de Nederlandse legerfoto- graaf op de voorgrond die deze gebeurtenis vastlegt en die op zijn beurt door de jonge Toha is vereeuwigd.

In de daarop volgende periode van de bezetting zwerft Toha door de stad en schildert hij incidenten zoals aan-

houdingen, fouilleringen en het opbrengen van Indonesiërs, maar ook het 'organiseren' van een kip door een Nederlandse militair. Voor Toha persoonlijk was het doorzoeken van zijn ouderlijk huis een dramatisch moment. Op 1 maart 1949 volgt dan plotseling een tegenaanval door republikeinse troepen. Indonesiërs met rood-witte vlaggen verschijnen in de straten en Toha schildert ze breeduit. Er spreekt trots en hoop uit zijn werk. Helaas voor hem is het maar van korte duur. Strijdgroepen weten tot in het centrum door te dringen. Ze bezetten korte tijd het postkantoor, de hoofdstraat van de stad, Djalan Malioboro, en het oude fort Vredenburg. De Nederlanders zijn verrast maar herstellen zich snel. Versterkingen worden uit Magalang aangevoerd. Na zes uur in de stad te zijn geweest, moeten de republikeinen zich terugtrekken en wordt het straatbeeld weer gedomineerd door Nederlandse militairen, totdat de wapenstilstand in juni 1949 een feit is.

Zo jong als hij is, weet Toha vaart en drama in zijn werk te leggen. Zijn aquarellen zijn snapshots, stills uit een film. Vaak worden figuren half afgebeeld, langsrijdende voertuigen komen het beeld inrijden of rijden er weer uit, een motorrijder komt recht op de schilder afrijden, je wilt opzij springen om hem te ontwijken. De kijker kijkt door de zoeker van de camera mee, is eigenlijk Toha zelf.

Toha's werk is als historische bron niet te onderschatten. Hoewel hij de republikeinse zaak was toegedaan – zijn oudere broer zat in het verzet – is hij mede dankzij zijn jeugdige leeftijd relatief objectief in zijn waarnemingen. Hij laat zich vooral leiden door wat een elfjarig Indonesisch kind belangrijk en interessant vindt. Vergelijken we zijn tekeningen met foto's die tijdens de actie zijn gemaakt door Nederlandse fotografen dan valt zijn accuratesse in de weergave op.

Zoals ieder jongetje was Mohammed

Toha gefascineerd door de legertrucks, tanks en brenncarriers en hij legt ze in detail vast. Datzelfde geldt voor de met stenguns bewapende parachutisten en leden van het Korps Speciale troepen die met hun camouflagepakken en rode shawls om de nek een diepe en dreigende indruk maakten. Interessant is ook dat hij de gemengde samenstelling van de Nederlandse troepen opmerkt en in hun gelaatskleur onderscheid maakt tussen blanke en Indische militairen. De laatsten waren veelal afkomstig van de Molukken en Timor.

Het bijzondere karakter van Mohammed Toha's werk blijkt des te meer als we het vergelijken met dat van leeftijdgenoten.⁵ In een studie uit 1991 worden series tekeningen vergeleken die gemaakt zijn in respectievelijk 1946 en 1990 door kinderen van een Zeeuwse basisschool. De tekeningen van de kinderen uit 1946 die net de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog op Walcheren aan den lijve hadden ondervonden, vertonen dezelfde emotie als in sommige van de tekeningen van Toha is terug te vinden. Tekeningen met brandende huizen en kerken. Voor een kind is het ouderlijk huis de beschermde leefomgeving tegenover de buitenwereld, die vol onbekende gevaren is. Met de brandende huizen staat de wereld van het kind in brand. Ook voor Toha is het binnendringen van soldaten die een huiszoeking uitvoeren in zijn

ouderlijk huis een van de meest emotionele gebeurtenissen. De tekeningen van de kinderen die in 1990 de televisieoorlog in Koeweit vastlegden, vertonen Toha's precisie als het gaat om het vastleggen van de technische details van de tanks en raketten, maar de emotie ontbreekt. Mohammed Toha combineert in zijn werk emotie en precisie maar het is toch vooral het onmiskenbare artistieke talent dat zijn werk tot een boeiende getuigenis maakt van een voor Nederland en Indonesië dramatische en historische periode.

Mohammed Toha is na zijn middelbare school uiteindelijk rechten gaan studeren en heeft als jurist in het bedrijfsleven carrière gemaakt.

NOTEN

- 1 J.A. de Moor, *Westerlings oorlog, Indonesië 1945-1950*, Amsterdam 1999, p. 295 e.v.; P. Heijboer, *De Politionele acties. De strijd om 'Indië' 1945/1949*, Haarlem 1979.
- 2 In 1950 werd het werk van Toha in Indonesië geëxposeerd, tezamen met schilderijen van andere leerlingen van Dullah uit deze periode. Zie: Dullah, *Karya dallam perangan dan Revolusi. Paintings in War and Revolution*, Bali 1982. In 1992 was een deel van het werk te zien in het Legermuseum in Delft.

3 Inv.nrs. NG-1998-7-1 t/m 44.

4 J.P. Sigmond, 'Oorlog en revolutie. Indonesische kindertekeningen uit Djokjakarta 1948-1949 als historische bron', *Armamentaria* 27 (1992), pp. 97-107.

5 E.M. Sigmond-de Bruin en C.H.J.A.M. van Vijfeijken, 'Kinderen tekenden de Tweede Wereldoorlog', *Armamentaria* 26 (1991), pp. 51-59.

Afb. 4

M. TOHA, *Slachtoffers van de Nederlandse troepen tijdens de opmars naar Yogyakarta, 1948*. Olieverf op papier, 16,8 x 25,3 cm. Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. NG-1998-7-1-10.

Afb. 5

M. TOHA, *Indonesische burgers, gebruikt als levend schild tijdens de Nederlandse opmars naar Yogyakarta, 1948*. Aquarel, 7,4 x 10,7 cm. Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. NG-1998-7-12.

Afb. 6

M. TOHA, *President Soekarno, de vice-president en andere leiders van de Republiek worden afgevoerd naar de luchthaven Magoewo en verban- nen naar Sumatra, na een week gevangen gezeten te hebben in het presidentiële paleis* (opmerkelijk is de legerfotograaf rechts op de voorgrond), 1948. Olieverf op papier, 17,1 x 24,2 cm. Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. NG-1998-7-16.

Afb. 7

M. TOHA, *De Nederlanders beginnen Indoneziërs gevangen te nemen*, 1948. Aquarel, 7,2 x 10,5 cm. Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. NG-1998-7-19.

Afb. 8
M. TOHA, *Nederlandse militair op patrouille*, 1949. Aquarel, 6,7 x 10,2 cm. Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. NG-1998-7-21.

Afb. 9
M. TOHA, *Nederlandse militair op een motorfiets neemt zijn buit (kippen) mee*, 1949. Aquarel, 6,6 x 9,7 cm. Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. NG-1998-7-23.

Afb. 10
M. TOHA, *Drie republikeinse guerilla's tijdens de 'Grote aanval'*, 1949. Aquarel, 18,9 x 24,6 cm. Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. NG-1998-7-28.

Afb. 11

M. TOHA, *Leden van de militaire politie fouilleren passanten op straat. Sommigen moeten zich uitkleden*, 1949. Aquarel, 7,1 x 10,7 cm. Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. NG-1998-7-38.

Afb. 12

M. TOHA, *Nederlandse militairen doorzoeken Mohammed Toha's huis, op zoek naar zijn broer die zich heeft aangesloten bij de guerilla's. Mohammed moet stil op een stoel blijven zitten*, 1949. Aquarel, 7 x 9,9 cm. Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. NG-1998-7-40.

Afb. 13

M. TOHA, *Republikeinse guerilla's keren terug uit de bergen nadat de Nederlandse troepen Yogyakarta verlaten hebben*, 1949. Aquarel, 17,1 x 27,1 cm. Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. NG-1998-7-43.